

УДК 340.16

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.66>

ПРОБЛЕМАТИКА ВИКЛАДАННЯ ЛОГІКИ ЗДОБУВАЧАМ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРАВО»

Горбань О.В.,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри правознавства*

Полтавського університету економіки і торгівлі

ORCID: 0009-0007-2451-7089

e-mail: ogorban56@gmail.com

Горбань О.В. Проблематика викладання логіки здобувачам спеціальності «Право».

Проблематика викладання логіки юристам полягає, по-перше, у її абстрактно-формальному характерові, відірваному від юридичної практики. Відтак, по-друге, провокується тенденція обмеження, а то й вилучення логіки з навчальних планів. За цим, по-третє, слідує відсутність логіки обґрунтування більшості судових рішень в Україні.

Метою статті є з'ясування предмету *юридичної логіки* – основного питання з кола проблем, вирішення яких посприє підвищенню якості навчання юристів.

Проведений аналіз досліджень виявив достатню обґрунтованість предмету юридичної логіки. Сфера права має владно-вольовий і змагальний, суперечливий характер. Тому особливістю предмету юридичної логіки є *аргументативне міркування*, основане на природній, а не формалізованій мові. Воно формується у практично спрямованому діалозі з урахуванням політичних, економічних, моральних, персональних та ін. чинників. При цьому можлива дедуктивна неправильність і неповнота засновків за умови раціонального обґрунтування виводу, та його достатньої переконливості в залежності від контексту юридичного дискурсу. Юридичні міркування припускають сумніви щодо ідентичності абстрактного і конкретного предметів та відхилення від логічних правил. Це потребує додаткових аналітичних процедур – тлумачення та інтерпретації на основі дедуктивної й індуктивної моделей з протилежними засобами і прийомами.

У підсумку авторська позиція полягає в оцінці хибності відмов від викладання формальної чи, навпаки, юридичної логіки. Доцільним є міждисциплінарне викладання логіки юристам одним курсом з двома змістовими модулями: формальна логіка та юридична логіка. Інший варіант – два відповідних курси. Фаховий рівень викладання мають забезпечувати, відповідно, викладачі-філософи та викладачі-юристи (або викладачі з двома відповідними освітами).

Ключові слова: формальна і неформальна логіки, аргументативне міркування, юридична логіка та аргументація.

Gorban O.V. Problems of teaching logic to law students.

The problem of teaching logic to lawyers is, first of all, its abstract and formal nature, detached from legal practice. Therefore, secondly, the tendency to restrict or even remove logic from the curricula is provoked. This, thirdly, is followed by the lack of rationale for the majority of court decisions in Ukraine.

The purpose of the article is to clarify the subject of legal logic - the main question from a range of problems, the solution of which will contribute to the improvement of the quality of training of lawyers.

The conducted analysis of the research revealed sufficient validity of the subject of legal logic. The sphere of law has a strong-willed and competitive, contradictory character. This determines the need for a special, argumentative reasoning based on natural, not formalized language. It is formed in a practically directed dialogue, taking into account political, moral, etc. factors. At the same time, deductive incorrectness and incompleteness of the premises are possible, provided that the conclusion is rationally substantiated, sufficiently convincing, depending on the context of the legal discourse. Legal considerations suggest doubts about the identity of abstract and concrete objects and deviation from

logical rules. This requires additional analytical procedures - interpretation and interpretation based on deductive and inductive models with opposite means and techniques.

In conclusion, the author's position is the expediency of interdisciplinary teaching of logic to lawyers in one course with two content modules: formal logic and legal logic. Another option is two relevant courses. The professional level of teaching should be provided, respectively, by professors-philosophers and professors-lawyers. The best are teachers with two relevant educations.

Key words: formal and informal logic, argumentative reasoning, legal logic and argumentation.

Постановка проблеми. Цілковита відсутність логіки обґрунтування більшості судових рішень, відзначена С. Головатим, є одним із показників невідповідності рівня навчання юристів в Україні європейським вимогам [1].

У колі проблем взаємозв'язку логіки і права фахівці відзначають: 1) небезпечну тенденцію обмеження, а то й вилучення логіки з навчальних планів для студентів-юристів; 2) невизначеність щодо розуміння предмету юридичної логіки; 3) актуальність зарубіжного досвіду формування у юристів знань законів логіки та умінь працювати з дедуктивними й не дедуктивними міркуваннями, вирізняти їх із загального тексту [2, с. 28, 39, 87].

Стан опрацювання проблематики, не зважаючи на вклад у її дослідження М. Козюбри, І. Матвієнко, О. Тягла, І. Хоменко, О. Юркевич та ін., відображають назви навчальної літератури для здобувачів спеціальності «Право». Це, наприклад, підручники «Логіка» А.Є. Конверського (К., 2022) та авторського колективу за загальною редакцією О.Г. Данильяна (Харків, 2022); навчальний посібник «Логіка для юристів» І.В. Тетарчука (К., 2020) та однойменний підручник колективу авторів (Ужгород, 2022); підручники «Юридична логіка» авторського колективу за наукової редакції В.С. Бліхара (Львів, 2016) та О.М. Бандурки і О.В. Тягла (Харків, 2017). Наведена різниця у назвах відображає різницю у змісті навчального матеріалу. Тобто, не вирішена проблема полягає у підході до *предмету* викладання логіки юристам.

Метою статті є з'ясування предмету юридичної логіки як основного питання з кола проблем, вирішення яких дозволить істотно підняти якість навчання юристів в Україні.

Вклад основного матеріалу. Методологія цього дослідження ґрунтується на принципі всестороннього, а не вибіркового, підходу до ідей творців логіки. Не слід, як трапляється, ґрунтуватися лише на ідеях творців формальної логіки [3, с. 43]. Адже їх опоненти розкрили фундаментальну проблему формальної логіки щодо оцінки існуючих нормативних систем (у тому числі правової) за догматами «правильно» – «неправильно» [4, с. 54-55].

Незадоволеність викладачів і студентів відірваністю формальної логіки від практичних проблем людей спонукала до виникнення неформальної логіки [4, с. 59; 5, с. 35, 37-44; 6, с. 14; 7, с. 65]. Її основою стали обґрунтовані Ф. Беконом індуктивний метод пізнання, Г.В. Лейбніцем – закон достатніх підстав, Г.В.Ф. Гегелем – діалектична логіка.

Правознавство відноситься до *особливих сфер* використання неформальної логіки. Суперечлива природа політико-правового суспільного розвитку потребує для його осмислення гегелівської діалектики [6, с. 20; 8, с. 247]. Владно-вольовий і змагальний характер правотворчості та реалізації права відбуваються в діалозі, обговоренні, спорі на основі переконання суб'єктів із врахуванням їх особистих і суспільних інтересів. Тому особливістю предмету юридичної логіки є *аргументативне міркування* [4, с. 59]. Його характерними рисами є: використання природної, а не формалізованої мови; діалогічність; практична спрямованість; можливість дедуктивної несправильності за умови раціонального обґрунтування виводу та певного ступеня переконливості; неповнота засновків; залежність від контексту промовляння [5, с. 40].

Переконливе доведення юридичної логіки, за оцінкою М. Козюбри, належить Х. Перельману. Вона далеко не завжди ґрунтується на дедукції, «а на сукупності суджень, які надають аргументи, що гарантують цінність висновку» [9, с. 5]. Обґрунтування правових норм і судових рішень потребує урахування «політичних, економічних, моральних, персональних та інших чинників». Тому юридична аргументація має поєднувати логіку і діалектику: «Перша надає аргументації точності, усталеності, необхідної об'єктивності, а друга – реалістичності і динамізму, без чого уявити право неможливо» [9, с. 9].

В Україні особливості юридичної логіки обґрунтував О.В. Тягло. Не відкидаючи користі формальної логіки, він зауважив: вона «залишає відкритими питання стосовно іманентних полів права «пошукових», або імовірнісних, міркувань; особливих норм і стандартів правильного мислен-

ня, що опиняються поза предметом загальної логіки». *Предмет юридичної логіки* – дослідження і організація юридичних міркувань, правильних у полі права [10, с. 193].

Термін «юридична логіка» викликав критику як некоректний. Однак це не скасовує особливості позначеного ним предмету. Як відзначила О.М. Юркевич, вимоги формальної логіки щодо повноти й несуперечності неможливо виконувати у галузі права з притаманними їй суперечностями правових норм. Звідси – потреба в особливих способах міркування, які припускають сумніви щодо ідентичності абстрактного і конкретного предметів та відхилення від логічних правил. Як наслідок, виникають «додаткові аналітичні процедури – тлумачення та інтерпретація», які ґрунтуються на *герменевтичній логіці*. Вони, у свою чергу, поєднуються з *юридичною аргументацією*, яка порівнює конкретні факти з типовим об'єктом за допомогою дедуктивної й індуктивної моделей з протилежними засобами і прийомами [11, с. 40–44].

В оригінальному *міждисциплінарному* дослідженні юридичної аргументації як *логіко-юридичного* предмету (під керівництвом О.М. Юркевич) було визначено особливості *двох предметів* логіки юристів як двох логічних типів мислення, які структурують два типи інтерпретації. Принципова відмінність між ними сформована індуктивною моделлю юридичної аргументації, основою на протилежних до недосконалої дедуктивної моделі засобах і прийомах юридичного дискурсу [12, с. 44–46].

Відокремлення від формальної логіки неформальної та виокремлення юридичної логіки достатньо обґрунтовані. Твердження про відсутність «обґрунтованої відповіді стосовно існування особливої юридичної логіки, її специфіки» навпаки, необґрунтовані. Окрім, хіба що, посилання на «врахування протилежностей західної та української правової культури, традиції викладання логіки» [2, с. 81].

Традиційно, формальна логіка для юристів в Україні викладається філософами, які не знають мови права. Тому навчальна література має надміру абстрактний зміст, що викликає сумніви у здобувачів щодо необхідності її вивчати. Проведене авторкою дослідження змістової структури програм навчання юристів у Європі виявило відсутність у них курсу логіки (можливо, він є вибіркоким). Проте, наприклад, у структурі програми «Global Law» Університету в Тілбурзі (Нідерланди) вказується курс «Лінгвістика і навички аргументації» (двома частинами на 1 та 2 роках навчання бакалаврів) [13]. У структурі магістерської програми «Legal Sciences» Університету Помпеу Фабра (Барселона) вказується курс «Аргументація та прийоми правового тлумачення» [14].

В Україні теж поширюється викладання курсів «Теорія аргументації», «Юридична аргументація». Проте вони носять переважно теоретичний характер. Унікальними є викладання міждисциплінарного курсу «Юридична аргументація» [15] та курсу практичного застосування правової аргументації [16].

Висновки. Авторка вважає хибними відмови від викладання формальної чи, навпаки, юридичної логіки. Виходячи з достатньої аргументованості предмету юридичної логіки, доцільним є міждисциплінарне викладання логіки юристам одним курсом з двома змістовими модулями: формальна логіка та юридична логіка. Фаховий рівень викладання мають забезпечувати, відповідно, викладачі-філософи та викладачі-юристи (або викладачі з двома відповідними освітами). Перспективи наукових досліджень полягають у змістовному збагаченні юридичної логіки (наприклад, уведення категорії «запевняти» до існуючої – «переконувати») [17, с. 21].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аномальна освіта – Pravo.UA. URL: <https://pravo.ua/articles/anomalna-osvita/> (дата звернення: 16.10.2023).
2. «Викладання логіки та перспективи її розвитку», VIII Міжн. наук.-практ. конф. (2018; Київ). VIII Міжнародна науково-практична конференція «Викладання логіки та перспективи її розвитку», 17-18 травня 2018 р.: [матеріали доповідей та виступів]/редкол.: А.Є. Конверський [та ін.]. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2018. 95 с. URL: <https://philarchive.org/archive/KUZCAN> (дата звернення: 26.10.2023).
3. Андрусак І. Логіка в системі вищої юридичної освіти та наукових дослідженнях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2021. № 1 (29). С. 42–47. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/daed0e8c-5c7f-4c37-9fe9-a98baae3eb7d/content> (дата звернення: 26.10.2023).

4. Хоменко І., Шрамко Я. Чи є нормативною наука логіка і як вона може нею бути? *Філософська думка*. 2019. № 5. С. 52–63. URL: <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/download/383/355/673> (дата звернення: 22.10.2023).
5. Хоменко І. Неформальна логіка та аргументативне міркування. *Філософська думка*. 2016. № 3. С. 34–46. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Philos_2016_3_6 (дата звернення: 26.10.2023).
6. Хоменко І., Шрамко Я. Логіка і філософія: грані взаємодії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*. 2021. № 1(4). С. 14–23. URL: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2021/4-2/12> (дата звернення: 26.10.2023).
7. Матвієнко І. Теорія аргументації: формальна та неформальна логіка. *Філософські обрії*. 2020. № 43. С. 63–70. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/1301847.pdf> (дата звернення: 04.11.2023).
8. Галас В.І., Попович Т.П. Гегелівське розуміння права у контексті його філософської системи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Вип. 42. 2017. С. 247–252. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17660/1/%D0%93%D0%B5%D0%B3%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D1%83%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B9%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%84%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%> (дата звернення: 26.10.2023).
9. Козюбра М.І. Теорія юридичної аргументації: становлення, стан та перспективи у вітчизняній юриспруденції. *Наукові записки НаУКМА. Том 129. Юридичні науки*. 2012. С. 3–10. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/149238739.pdf> (дата звернення: 04.11.2023).
10. Тягло О.В. Чи існує особлива юридична логіка? *Форум права*. 2017. № 1. С. 188–194. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2017_1_33 (дата звернення: 29.10.2023).
11. Юркевич О.М. Комплексний характер логіки в юридичній методології. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2019. № 1 (40). С. 39–49. URL: <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/155749> (дата звернення: 26.10.2023).
12. Юридична аргументація. Логічні дослідження: монографія / О.М. Юркевич, В.Д. Титов, С.В. Куцупал та ін.; за заг. ред. О.М. Юркевич. 2-ге вид., переробл. та допов. Х.: Право, 2015. 336 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18779/1/Urkevich_m_2.pdf (дата звернення: 26.10.2023).
13. Global Law. Visit University Website. URL: <https://www.bachelorsportal.com/studies/37659/global-law.html?ref=recommendations&page=account&type=scroll&position=18&score=0.0013604#content:contents> (дата звернення: 16.10.2023).
14. Legal Sciences. Pompeu Fabra University URL: <https://www.mastersportal.com/studies/15204/legal-sciences.html?ref=recommendations&page=account&type=scroll&position=25&score=0.0023589> (дата звернення: 16.10.2023).
15. Програма навчальної дисципліни «Студії з юридичної аргументації». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2022. URL: <https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/ok-34-studiyi-z-yurydychnoyi-argumentacziyi-2.pdf> (дата звернення: 04.11.2023).
16. Правнича аргументація: навч.-метод. Посібник / укл. О.В. Щербанюк. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 72 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2243/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B0%20%D0%B0%D1%80%D0%B3%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 14.11.2023).

17. Бура К.О. Проблема узгодження категорійного апарату сучасної теорії аргументації. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. Вип. 33. С. 18–22. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17075/%d0%9a.%20%d0%9e.%20%d0%91%d1%83%d1%80%d0%b0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 04.11.2023).